

1776-ban, 1778-ban térképezte fel. Az Alsórész és határa térképét Vitális István és Márkus István készítette el.¹⁹

„Az alsórészi város határa éppen annyi, mint a felsőé, azzal a különbséggel, hogy ez szabályozva soha nem lévén, mind a szántó, mind a kaszáló és legelő a lakosok birtokában van.”²⁰

A város lakói a továbbiakban is megújították lejárt szerződéseiket a földesurakkal. Sőt haszonbérbe is vették azok földjeit.²¹

Lovas Lajos

A pápai huszárok a két világháború között

Pápa mindennapjaihoz az 1920–1930-as években hozzátartozott a reggelenként öt órákor felhangzó ébresztő, s az este kilenc órákor felszárnyaló takarodó. A kúrtszó a város nyugati felén elhelyezkedő huszárlaktanyából indult útjára. Mire a Nagytemplomhoz ért, már elhalt, de a kaszárnya tájékán élő szegény emberek jól hallották, sokan ehhez igazodva kezdtek és fejezték be a napot.

Gyakran előfordult, hogy egy-egy csukaszürkébe öltözött huszárcsapat végiglovagolt a városban. A lovak patkója alatt ércesen csengett a kövezet. Ilyenkor a szorgalmas iparosok abbahagyták a munkát, s kiálltak műhelyeik elé, a gyermekek kitérdültek az iskolából s lelkesen in-tegettek, a háziasszonyok az ablakhoz futva gyönyörködtek a szebbnél szebb lovakon kettes sorokban vonuló huszárokon. Az külön látványosságnak számított, amint a Széchenyi téren az elől lovagló tiszti éles vezényszavára kardot rántottak, úgy vonultak el a honvédelemkmű előtt. A jelenetet diákok százai figyelték a Kollégium és a Nátus ablakaiból meghatottan, lélegzetüket visszafojtva.

A vasárnap délutánhoz is hozzátartoztak a huszárok, akik mentével a vállukon, kosaras kardjukat megemelve sétáltak a Kossuth utcában. Ez volt akkor a bakakorzó. A vele párhuzamos Fő utca gyalogjáróin nyalka huszártisztek kísérték egy-egy szépen öltözött úri kis-asszonyt.

Úgy mondják a régiek, vasárnaponként a falusi lányok még egészen távoli falvakból is jöttek a városba, hogy a Kossuth utcában néhány órát sétálhassanak, szemlélődhessenek, hallgathassák a vidám huszárok udvarlását, élcelődését.

Ezeket az emlékeket egyre kevesebben őrzik az idősebb emberek közül is agyuk rejtekében. Jó lenne, ha a két világháború közt Pápán állomásozó huszárokkal kapcsolatos tényeket, ismereteket, hangulatokat rögzíteni tudnánk, segítve ezzel a témával foglalkozó pápai helytörténészek áldozatos munkáját. Ezt teszem most én is néhány egykori huszár segítségével és saját emlékeim számbavételével.

Az első világháború után a trianoni békének megfelelően a pápai huszárosztályban nem sorozott, hanem zsoldos huszárok voltak. Ezekre úgy emlékeznek a régi pápaiak, mint meglehetősen izgága, lusta elemekre, akikkel sok probléma akadt a városban. Főként a vendéglőkben provokáltak verekedést vagy hangoskodtak. Nem kevés alkalommal bántalmazták a huszárlaktanyához közelfekvő zsidónegyed lakóit. Gond volt velük a laktanyában is.

Gyökeres változás következett be 1930-ban, mikor a zsoldos huszárok többségét szélnek eresztették. Helyüket a kaszárnyában sorozott fiatalok, főként falusi legények, újoncok foglalták el. Ezt igazolja egyik 1908-ban született mentshelyi férfi, *Bertalan Gyula* emlékezése. Ő másfél évtizedet töltött a pápai huszárok között, akiket 1938-ban Munkácsra majd Nagyváradra helyeztek. „Huszonegy éves koromig otthon dolgoztam apám gazdaságában. Mikor besoroztak, a huszárokhoz jelentkeztem. Mi voltunk az első sorozottak. Az előttünk szolgálót teljesítő toborzott zsoldos katonák voltak. A mi számunkra a katonai idő öt hónap volt.

¹⁹ Uo. 60. old.

²⁰ *Fényes Elek*: Magyarország geográfiai szótára. Pest, 1851. IV. k. 222. Old.

²¹ *Fodor Zoltán*: i. m. 153., 156., 157., 158. sz. oklevél

1929-ben soroztak bennünket, a bevonulásra 1930. január 20-án került sor. A leszerelés pedig június 20-án volt.”

A rövid szolgálati idő kemény kiképzéssel telt el. A délelőtt minden órájában akadt dolga a pápai huszárnak. A legtöbb tennivaló a ló gondozásával és etetésével kapcsolatos munkákból adódott. A nap jelentős részét az istállóban töltötték.

Milyen volt ekkor egy honvédhuszár napja?

„A foglalkozás minden reggel lovaglással kezdődött. Ez egy órát vett igénybe. Előtte lóápolás volt, etetés, itatás, tisztogatás. A lovaglás után ismét lóápolás következett, le kellett csutakolni a lovakat, le kellett a szőrüket kefélni. Lóápolás közben az ott levő tiszthelyettes vagy szakaszvezető szervezési kérdéseket tanított. Megismertette a szervezetet, a parancsnokságot a legfelsőbb hadúrtól lefele. Volt, amikor elméleti lőkiképzést tartottak. A katona csutakolta a lovat vagy kefélte, közben az előadó parancsnok kérdésre természetesen válaszolni is kellett. Utána a szakasznak többi része, tisztések, öreg huszárok nyergelték a pótlólovakat, a remondákat, s akkor azoknak az idomítása folytatódott. Utána vagy gyalogkiképzés volt vagy lőkiképzés. A háromszögeléshez egyenként hívták az újoncokat. Tehát tulajdonképpen minden perc ki volt használva. Az volt az elv, hogy annak a katonának ne legyen semmi ideje arra, hogy tétlenkedjék. Minden órája reggel öttől este kilencig ki volt töltve.”

Mielőtt sor került a lovaglás gyakorlására, a huszárok az istállóban a lovak kantárszárát fogva várták a parancsot. Az indulásra a vezényszó így hangzott:

– Vigyázz! Kész! Indulás!

Aki elsőként kiugrott, az került az élre, s ez előnyt jelentett. Mögötte besoroltak a többiek, így vonultak ki a lovakat vezetve a lovardába, ahol kört alkottak. Mikor a megfelelő nagyságú kör kialakult, következett az újabb vezényszó:

– Lóra!

Ezután lépésben lovagoltak körbe, miközben a kiképzők a testtartást, lábtartást, s a nyeregben való ülést tanították, oktatták.

Erre szükség is volt, mert a helytelen tartás, ülés feltörést okozhatott. Ezt az első időben szinte természetesen tekintették. Egyeseknél súlyosabb, másoknál enyhébb formában jelentkezett. Az első hetekben többen voltak, akik a feltörésektől alig tudtak menni, később javult a helyzet. Ez orvosi beavatkozást szinte soha nem igényelt. Aki mégis úgy vélte, hogy kezelésre szorul, azzal az ápoló, a szanitéc foglalkozott a gyengélkedő szobában nem éppen gyengéden. Természetesen gyakorolták az ügetést és vágót a lovardában. Ezeknek is megvolt a maguk fortélyja, ezt is meg kellett ismerni.

A lovaglás befejeztével lóról szálltak a huszárok, s a lovakat kantárszáron fogva visszavezették az istállóba a kivonulás sorrendjében. Ott megtörtént a ló leszáritása, mivel többnyire megizzadtak, a csutakolás, kefézés, vakarás. A kefe és vakaró a ló közelében volt elhelyezve, a csutakoláshoz a megfelelő szalmacsomót az istállóban található alomból a huszár formálta meg, gyúrta össze. A lovakkal a gondozás alatt nem volt probléma, nemcsak túrték, de láthatóan jó érzéssel fogadták a velük való foglalkozást. De természetesen, ahogy az emberek közt akadnak türelmesebbek és idegesebbek, a lovak sem voltak egyformák. Minden huszárnak meg kellett ismernie saját paripáját, hogy bänni tudjon vele. Étterem a laktanyában nem volt, az étkezésre is a ló ápolása közben került sor igen sajátos módon. Azt azonban meg kellett hagyni, az ellátás kifogástalan, bőséges, igen tápláló volt, a bevonuló újoncok jelentős súlygyarapodással tértek haza a katonai szolgálat után otthonaikba.

„Abban az időben az étkezés is az istállóban volt. Az úgy történt, hogy egy nagy tálcát, azt »töbli«-nak nevezték, két ember elvitte a konyhára. Akkor 25-30 ember volt egy szakaszban.

Bertalan Gyula őrzető 1931-ben

Annak a csajkája ebbe éppen belefért. Mikor a konyhából visszahozták az istállóba, mindenki megfogta a maga csajkáját, aztán vitte a lóva végébe, leült a streifára vagy a körömrugóra, és ott gyorsan elfogyasztotta az ebédet. A levesét megette, aztán a másik fogásért megint mentek. Amíg a második ételt meghozták, addig is a ló mellett kellett lenni vagy azt csutakolni. Evés után a csajkát hideg vízzel lehetett kimosni, de annak mindig ragyogó tisztának kellett lenni. A huszároknál abban az időben a ló volt az első »személy«. Azt kellett a huszárnak állandóan ápolni. Ebéd után a két soros, aki elhozta az ebédet, elmosta a csajkáját, összerakták, aztán betették a nyergesbe. Az egy félreeső helyen volt.”

A délután programja még változatosabb volt. Kimenőre csak vasárnap nyílt lehetőség. A hétköznap este adódó szabadidő nagyobb részét a ruházat, bakancs, csizma és egyéb felszerelés rendben tartása emésztette fel.

„Délután gyalogkiképzés volt, minden alkalommal. Ebéd után fél háromig loápolás, a gyalogkiképzés ekkor kezdődött. Dél előtt a huszár csizmában volt, abban lovagolt. A délutáni kiképzés bakancsban történt. A gyalogkiképzés négy óra, fél ötig tartott, utána elméleti kiképzés volt, kb. egy óra hosszát. Az esti zabolás fél hatkor kezdődött. A zabolás alatt a huszárnak a ló fejénél kellett lennie, nehogy kiszórja a kagylóból a zabot, ha kapkodja ide-oda a fejét. Minden ember két lóra viselt gondot a zabolásnál. Ilyenkor olyan csend volt az istállóban, mint a templomban. Mikor a zabot megették, jött a széna, azt odadozták a lovak elé. Ekkor került sor a vacsorára. Utána volt a parancskiadás. Ezután a körlet tisztántartásával foglalkoztak. Ha jött egy-egy kocsis széna vagy szalma, azt elrakták. Természetesen közben itatásra is sor került. Amikor lent minden munka elfogyott, mindenki bemehetett a szobába. Ott a katonára a maga ura lett. Akkor volt ideje levelet írni, egymással beszélgetni, de a szerelvénytisztogatás is arra az időre esett. A csizmapucolás, a »rigázás« elsődleges feladat volt. A csizmának mindig ragyognia kellett, viasszal rigáztuk tükörfényesre. Nem volt kis munka a ló szerelésének tisztántartása sem. Ezt a munkát az istállóban vagy a nyergesben végezték. A lószerszám fémrészeit különösen nagy gonddal kellett súrolni. Minden reggel fényesre tisztított szerelékkel kellett kivonulni.”

Vajon milyen volt a gondoskodás a katonákról, ruházattal, felszereléssel való ellátás? Erről egyik régi Nádasy huszár így nyilatkozott:

„Az ellátást igen gavallérosnak mondhatjuk. Nemcsak a mi élelmezésünk volt kifogástalan, de a lovaké is. Ruházattal kitűnően elláttak bennünket. Amikor a melegebb idők beálltak, akkor a posztóruhát felváltotta a zsávolny, mely hőségben is jó viseletnek bizonyult. Többnyire csizmában gyakorlatoztunk, a bakancsot a gyalogsági kiképzések alkalmával vettük fel. Egyenként a 3. számú honvéd huszárezrednél Sopronban is, Pápán is voltak csizmadiák, cipészek, szabók, sőt a lószerszámok javítására szíjgyártók. Farkas Bertalan édesapja nálunk volt újonc. Ő később szíjgyártóként dolgozott az alakulatnál. A megkopott ruhadarabokat azonnal kicserélték, ha valaki azokkal jelentkezett. Különösen Sopronban, ahol az ezredparancsnokság székelt, kényesek voltak arra, hogy a kaszárnyából távozó huszárok külseje, ruházata kifogástalan legyen. Ez Pápán is így lehetett.”

A fegyverzet a század elejétől a magyar huszárságnál nem sokat változott. Erről így vall Bertalan Gyula egykori huszártiszt-helyettes: „1930-ban rövidcsövű karabély volt a huszár legfontosabb fegyvere. Ezt a hátán keresztbe fektetve vitte még gyalogmenetben is. A huszároknál hátul a derékszíjon volt egy szíj, azzal csatolták a huszár hátához, nehogy lovaglás vagy ügetés közben a hátát a fegyver feltörje. Aki nem jól csatolta fel, annál ez bizony előfordult. Másik fegyverük a kard volt, ezt a nyereg mellé kellett felszerelni. Ennek már abban az időben nem volt harcászati jelentősége. A lövészetet meg kellett tanulni, a kardhasználatot is megtanították. Sor került kézi gránát dobásra és kispuska lövészetre is.”

Az 1930-as évek második felében minden századnál rendszeresítették egy-egy aknavetőt. 1937-ben minden huszárezrednél felállítottak egy-egy 7,5 centiméteres ágyúból álló tüzéregyütetet. Ezeket az ágyúkat rendszeres körülmények között négy ló is elvontatta, de hat-hat ló nyert beosztást minden ágyúhoz. Később a háború során a négy huszárezred ütegeit kivonták az ezredek kötelékéből, s első lovas honvéd tüzérosztály néven külön alkalmazták.

A kiképzés később megváltozott, miután rövidesen megnövekedett a szolgálati idő. Ez a legtöbb alakulatnál két év lett, a huszároknál és a repülőknél három év. S ezzel egyre több fiatalnak adott kenyeret, tisztességes megélhetést a hadsereg. Sokan igyekeztek tiszthelyettes-

ként tovább szolgálni. Hogy ez sikerüljön, ahhoz a legtöbbször tisztí pártfogóra és szerencsére is szükség volt. Jó példa erre egy hivatásos katona esete, aki erről így számolt be:

„Én öthónapos szolgálat után leszereltem, s visszamentem a szülői házhoz. Ez a válság időszak volt. Nehéz volt akkor az élet, s én úgy éreztem, többre vagyok hivatott. Mikor a második turnus leszerelt, Rieger századostól kaptam egy levelet, hogy visszajöhettek Pápára továbbszolgálónak. Az öt hónap után én mint címzetes őrzetető szereltem le. Visszajöttem, s itt megkaptam a tényleges őrzetetői címet, s az ehhez járó fizetést, 41 pengőt. 1930. december 21-én vonultam be a pápai laktanyába, a karácsonyt már itt is töltöttem. A következő turnus január 20-án vonult be. Az újoncok bevonulása előtti időben nagyon kevesen voltak a laktanyában, néhány tiszthelyettes, tisztos és öreg huszár. Nekünk kellett gondoskodni a lovakról. Nap mint nap úgy járatuk őket mint harci gyakorlaton. Három-négy lovat összefogtunk, s mentünk körbe velük a nyitott lovardában. A lovakat mindennap ki kellett vinni jártatni, csak az maradhatott bent, amelyik beteg volt.

Mikor bevonultak az újoncok, én már kiképzőként szerepeltem. 1931-ben elvégeztem a tisztesiskolát, akkor tizedes lettem. Természetesen először csak címzetes, aki csak az őrzetetői fizetést kapja, majd később, mikor meglett az anyagi fedezete, akkor kaptam meg a valóságos tizedesi rendfokozatot.

A következő időben akadtak izgalmak is. A továbbszolgálók egy részét leszerelték, s az sem volt biztos, hogy én bent maradhatok. Egy Mohai nevű tiszt, aki nagy jóakaróm volt, mindent megtett azért, hogy maradhassak, így meglegyen a kenyérem. Akkor olyan állapotok voltak, hogy nem lehetett elhelyezkedni. Legfeljebb részesaratónak mehettem volna.”

Az első és a második világháború közti korban csak az lehetett altiszt, vagy ahogy később nevezték: tiszthelyettes, aki Jutason tanfolyamot végzett. Ez kétéves volt, de a tehetséges tisztesek gyorsított módon egy év alatt elvégezheték. Főként a fiatalabbakat tartották ott két évig. Erről az iskoláról hiteles képet ad Bertalan Gyula tiszthelyettes, aki ott végzett. Emlékezésében síkra száll azon vád ellen, hogy ott durvaságra, brutalitásra nevelték a jövőbeni tiszthelyetteseit: „Közben a katonai szolgálat ideje megváltozott. Az öt hónapból egy év, két év, majd végül három év lett. 1934. szeptember 1-vel Jutasra kerültem. Ekkor állt át a jutasi altisztképző iskola a négyéves tanfolyamról kétévesre. Egyszerre hívták be a létszámot. Az oda bevonulóknak egy része mindjárt másodéves lett, vagyis kétéves anyagot végzett el egy év alatt. A fiatalabb korosztály a kétéves tanfolyamra került. Így ment Jutason egészen 1944-ig, csak akkor történt valami változás.

Ott az élet szigorú volt, kemény volt, de aki szorgalmasan tanult és becsületesen elvégezte a munkáját, annak nem volt problémája. Az elitebb alakulatokra: a lovasságra, tüzérségre, híradósokra egyáltalán nem volt jellemző a durvaság. A gyalogságnál inkább akadt egy-egy durva szolgálatvezető. A kiképző tisztekre csak a legjobbat tudom mondani. Egyikükre névszerint is emlékszem: Variházy Oszkár, a 2. gyalogos iskolaszázad parancsnoka. Ő lett később a Budai Önkéntes Ezred parancsnoka. Vele kapcsolatban személyes élményem is volt. A háború végén én a demokratikus hadsereg 1. hadosztályának vezérkari irodájában voltam irodavezető Pápán. Variházy ezredes ekkor Szergény környékén volt elhelyezve, gyakran bejött Pápára a parancsnokságra. Itt azonnal megismert, s kedvesen elbeszélgetett velem a régi jutasi időkről. Jutason a tisztek mind kifogástalan emberek voltak.

Nem mondom, akart egy-két durva tiszthelyettes, főként a régiiek, a k. u. k. hadsereg volt altisztjei közül, de egészen ott nem nevelték durvaságra az embereket.”

Más lehetőség is volt a honvédségen belül továbbképzésben való részvételre. Ezek közül az egyik a sportoktatói tanfolyam volt. Aki ezt elvégezte, azt az alakulatnál a reggeli torna vezetésére, sportfoglalkozások szervezésére használták fel. Bertalan Gyula, akit közben őrmesterre avattak, a következőkben foglalta össze ezzel kapcsolatos emlékeit: „Avatás után mindenki visszakerült csapattestéhez. Én is visszajöttem Pápára. Az alakulattól a Toldi Miklós Sportoktatói Iskolába kértek egy főt. Rám esett a választás. Ez az iskola januártól szeptemberig tartott, és Pesten volt. Voltaképpen az iskola kétéves volt, de aki nem akart a honvédségnél sportoktatóként elhelyezkedni, az egy év után visszatérhetett csapattestéhez. Ott minden sportot tanítottak, az atlétikának minden ágát, vívást, tornát, sízést és mindegyikből vizsgázni is kellett. Én nem törekedtem a kétéves tanfolyam elvégzésére, én a lovaglást szerettem a legjobban, ebből akartam eredményeket elérni. Sikeresen levizgáltam és hazatértem Pápára. A Pesten ta-

nultaknak nem sok hasznát vettem, mivel a lovasságnál nem volt idő külön a sportolásra, maga a kiképzés is éppen eléggé megmozgatta, igénybe vette az embereket. Itt eleget sportolhattott mindenki, nem kívánta még külön a futást meg az atlétikát.

„Annyi hasznom mindenesetre volt a tanfolyamból, hogy a fiatal tisztek, mikor valamiféle afférjuk volt, s párbajra készültek, hozzám fordultak, adjak nekik néhány leckét. Ilyenkor lementünk a tornaterembe, ott vívtunk, hogy tréningben legyen az illető.”

1933-ig Pápán a 2. sz. Árpád fejedelem huszárezred 2. osztályát találjuk, melynek a parancsnoksága és az első osztálya Komáromban székel. Ebben az évben gyökeres változás történt. A pápai osztályt teljes egészében a Sopronban állomásozó ezredparancsnoksághoz osztották be. Ettől kezdve fennállásáig a 3. sz. Nádasdy Ferenc honvéd huszárezred második osztályát képezte, minden parancsot onnan kapott. A pápai huszárosztályt két lovasszázad és egy géppuskaszázad alkotta. A lovasszázadok és a géppuskás századok békeidőben egyformán két szakaszból álltak. A szakaszokban három rajt volt. A lovasszázadokban minden rajt golyószóróval szerelték fel. A golyószórót és a löszert máhásló vitte. A golyószóró személyzete egy irányzóból és két löszeresből állt. Minden rajban volt két lövezető a karabélyosokon kívül. Az ő feladatuk az volt, hogy míg a raj lóról szállva gyalogosan harcolt, a lovakat védett helyen kantárszáron tartották. A géppuskás századnál hasonlóan beosztást találunk. Mikor mozgósításra került a sor, akkor az alakulat nagyobb részét a környékbeli falvakban szállásolták el. Tapolcafőn és a többi községekben nyilvántartást vezettek arról, melyik házban hány embert, melyik istállóban hány lovat helyeznek el. A hadilétszámú századot négy szakasz alkotta 290 emberrel és 313 lóval.”

„Az elhelyezkedés a pápai huszárlaktanyában a következő volt: a város felőli legénységi épületben volt az első század az emeleten, a földszinten irodák és raktárak helyezkedtek el. Ott volt alul a vívóterem. A másik épületben alul volt a géppuskás-század, felül a 2. század. A századok száma közben változott, mikor a 3. ezredhez kerültünk, annak a 4. és 5. százada volt Pápán.

A főépületben a nőtlen tisztek lakásai helyezkedtek el. Abban az időben nagyon sok nőtlen tiszt volt itt: Rieger százados, Tüköry százados. A nők tisztek majdnem mind a Vörösmarty utcában, a Kálvária temető felé laktak. Azok mind városi lakások voltak. Úgy tudom, azokat a villaszerű épületeket erre a célra építtette a város.”

A legénységi épületek nagyméretű szobáiban, emeletes ágyakban helyezték el a legénységet. Külön mosdó, fürdőhelyiség nem volt, a hálóterem bejáratánál a folyosón, falra erősített, lefolyóval ellátott betonvályúnál történt a mosdás, tisztálkodás, mely fölött csapok sorakoztak. Ebbe beleállva egész testüket lemoshatták a katonák. Melegvízről szó sem volt, de abban az időben ezt nem is igényelték. Az emeletre széles lépcsősor vezetett fel, melyen riadó esetén rövid idő alatt kijutott a legénység az udvarra.

A kaszárnyában két lovarda volt, ahol a lovaskiképzés folyt. A gyakorlatozás többségében az istállóktól délkeletre fekvő hatalmas udvarban folyt, ezt nevezték nyitott lovardának. Az udvar város felőli oldalán állt a fedett lovarda épülete, melynek padozatát vastag rétegben fűrészpor fedte. Havas téli napokon és esős időben itt tanultak lovagolni az újoncok. Később, mikor az ejtőernyős zászlóalj vette át a kaszárnyát, itt helyezték el a gépkocsikat, s itt történt azok javítása is.

A főépület és a kétemeletes legénységi laktanyaépület után egymással párhuzamosan állt a négy kitűnően épített, tágas istálló. Ezekben egyenként 42 ló elhelyezésére nyílt lehetőség. Lőszerraktárként külön földszintes épület szolgált a nyitott lovardán túl, a kaszárnya hátsó falánál.

„A tulajdonképpeni kiképzés az öthónapos katonaidőben megtörtént. Később, mikor hároméves lett a katonai szolgálat, a kiképzés akkor is csak öt hónapig tartott. Utána jöttek a szakaszgyakorlatok, a századgyakorlatok. Tavasszal már majdnem mindig terepre igyekezett a század. A pápai huszárok gyakorlótere a Csornára vezető út mellett volt, abban a háromszögben, ahol a Győr és a Csorna felé vezető út elválik egymástól. Az akkor nagy rét volt. Ott folytak a lovas zártrendi és a harcászati gyakorlatok. A nagyszabású gyakorlatokra a teveli hegyen került sor, ekkor az ellenséget bábúk vagy katonák jelképezték. Ez egy hatalmas fensík volt, amely majdnem Iharkútig elnyúlt. Még az éleslövészetre is itt került sor.”

Amit Bertalan tiszthelyettes emlékezésében megörökített, az kiegészítésre szorul. Volt ugyanis a huszároknak a kaszárnya közelében még egy gyakorlóterük a Celli út végén, annak baloldalán. Ezt a mindössze néhány holdas területet főként kézigránátdobás és a robbantás gyakorlására használták. A Tevel melletti gyakorlótér elsősorban harcszerű lőtér céljára szolgált, ahol a valódi harci helyzetet megközelítő mozgó és álló emberalakokra lőttek éles lőszerrel.

Ezt megelőzőleg a célratartást úgynevezett háromszögeléssel gyakorolták. Itt lövésre nem került sor, a katona három célzási gyakorlatának eredményét ceruzával rögzítették, majd az így nyert három pontot vonallal összekötve egy háromszöget kaptak. Minél kisebb lett a háromszög, annál jobb volt az eredmény. Ezután kispuskával, úgynevezett leventepuskával, melyhez kisméretű löszert használtak, gyakorolták a célbalövést. Ilyen kispuska lőtér a fedett lovarda mellett alakítottak ki. Ezután Acsád Pápa felé eső részén az úgynevezett elemi lőtéren folyt a lövészet gyakorlása, ahol rendes katonapuskával, karabéllyal fából ácsolt fekpadokról céltáblákra lőttek az újoncok. A golyószórával és géppuskával történő gyakorlásra is volt itt mód. A lövés irányába eső földeken ilyenkor tilos volt dolgozni, innen biztonsági örk tartották távol az embereket, bár a hatalmas földprizmák és fából készült golyófogók szinte lehetetlenné tették, hogy puskalövedék kikerüljön a lőtér területéről.

Akik a huszároknál szolgáltak Pápán, mindannyian elismeréssel nyilatkoztak arról a bánásmódról, melyben ott részesültek. *Kiss Károly* egykori huszár szakaszvezető erről így nyilatkozott emlékezésében: „A tisztek igen karakán emberek voltak, s bevonuláskor illendően fogadtak. Nem néztek le bennünket, emberséggel bántak velünk. A tiszthelyettesek is mind korrekt emberek voltak. A tisztetek, az örvezetők, tizedesek és szakaszvezetők is nagy tekintélynek örvendtek, tisztességgel neveltek fel bennünket. Igaz, a humorérzék sem hiányzott belőlük. Mikor az első időkben egy-egy újonc leesett a lóról, s futott utána, hogy újra felkapaszkodjon rá, tréfásan ezt kiabálták: »Öcsém, öcsém, megfiadzott a szürke!« Hangulatos volt a kiképzés, még a fenyegetések is ambícióval, jókedvűen hajtottuk végre.”

Az alaki kiképzés, a fegyverrel tisztelgés, a puskafofások végrehajtása, a karddal történő tisztelgés mozzanatainak végrehajtása ugyanolyan fontos volt a huszároknál, mint a gyalogságnál. Ezek gyakorlására jelentős időt fordítottak. A feszességet, a katonás magatartást a 3. számú Nádasdy huszárezredben alapkövetelményként szerepeltették, s ez igen jól megélt a humánus bánásmóddal.

Annak ellenére, hogy a lóról történő leesés nagy próbatételt jelentett, ebből komoly baleset igen ritkán adódott. A huszárok erős csontozatú, keménykötésű legények voltak, nem csináltak nagy ügyet belőle. Katonadolog – mondták, ha utána sántítottak is. Különben is becsületbeli kérdés volt, hogy a huszár, az elit fegyvernem tagja legyen erős, ne ijedjen meg a saját árnyékától, s képes legyen a nehéz zaboszsákot is felvinni a padlásra. A munkaszertettel sem volt probléma, ha takarmány érkezett a kaszárnyaiba vagy trágyát kellett kihordani, mindjárt akadt vállalkozó.

1938-ban, mikor háborús feszültség alakult ki hazánk és Csehszlovákia között, a Nádasdy huszárezred pápai osztályát is mozgósították egyéb alakulatokkal együtt. Megtörtént a tartalékosok behívása és felszerelése, a loállomány kiegészítése és betanítása, s az északi határra irányítása. Az első bécsi döntés után a pápai huszárok is részt vettek a bevonulásban a visszacsatolt felvidéki területekre. Legnagyobb élményük a rimaszombati mámoros fogadtatás volt, ahol a Fő téren vettek részt a szép hazafias ünnepélyen. S miután Munkácson a város szélén, a híres vár tövében egy teljes huszárezred elhelyezésére nyílt lehetőség, az egész Nádasdy huszárezredet odavezényelték békehelyőrségnek. A pápai laktanya így kiürült, az utolsó egység 1939 elején hagyta el a várost. Ide még a tél folyamán traktorvontatású légvédelmi ágyúkkal felszerelt tüzéralakulat került, majd a nyár folyamán rendes, katonaruhába öltözött munkaszolgálatosok kaptak itt néhány hetes katonai kiképzést. Ekkor még nem voltak érvényben azok a rendszabályok, melyek a zsidókat kitiltották a hadseregből, így ekkor munkaszolgálatos beosztást vallási különbség nélkül azok kaptak, akik a sorozásnál katonának nem váltak be. Rövidesen ők is eltávoztak. 1939. október 1-én a Szombathelyről ideérkező ejtőernyős kiképző keret vette birtokba a huszárlaktanyát, mely itt alakult századdá, 1940-ben zászlóaljja, majd 1944-ben ezredé.

Kiss Károly huszár szakaszvezető 1944-ben

1939. március 15-én, mikor Csehországot a hitleri hadigépezet megszállta, a magyar csapatok háromnapos hadművelettel birtokba vették Kárpátalját. Munkácsnál a támadást a 3. számú Nádasy huszárezred ütege készítette elő jólirányzott tüzevel. A sikerben nagy része volt a pápai Kiss Károly szakaszvezetőnek, aki mint tüzerfigyelő parancsnokával Zrínyi Ilona várából irányította a hét és feles ágyú tűzét. Az előrenyomulásban, mely komolyabb ellenállásba nem ütközött, az egész huszárezred részt vett. A polgári lakosság szívesen fogadta a magyar katonákat, a településeken kenyérrrel és sóval köszöntötték őket a pópák által vezetett küldöttségek.

Munkácsról, mikor a behívásokkal felduzzasztották a létszámot, gyakran kerültek kihelyezésre a huszárok egységenként a környékbeli falvakba, ahol a magyar lakosság nagy szeretettel fogadta őket. Maga a város is kedves volt számukra, pedig a többségében dunántúliakból álló legénység először nehezen barátkozott meg ezzel a számunkra némileg idegen világgal.

Az 1940-es esztendő új izgalmakat hozott. Az ezredet hadilétszámra töltötték fel, a lóállományt kiegészítették, s úgy tűnt, elkerülhetetlen a háború Erdély birtoklásáért. Erről Bertalan Gyula tiszthelyettes a következőkben számol be: „(...) amikor Romániával kieleződött Erdély miatt az ellentét, akkor a Tisza felső folyásánál helyeztek el bennünket teljes harci készültségben. Egy alkalommal még a támadási parancsot is megkaptuk, de visszarendeltek bennünket. Másnap érkezett meg a bécsi döntés híre, így a háborúból békés bevonulás lett. Mi onnan, északról a Kárpátok vonulatán végighaladva jutottunk el Székelyföldre, Csíkszeredára. Néhány hét múlva lovon, Kolozsváron keresztül visszatértünk Munkácsra. Munkácsról alakulatunkat Nagyváradra helyezték át.”

Mindezekkel megegyezik Kiss Károly emlékezése, aki szerint nemcsak a magyar falvak lakossága fogadta szeretettel a huszárokat, de a szászok is, miután visszatérőben szász falvakon is keresztülhaladtak. Többségében a terepen lovagoltak, a nagyobb városokon, Marosvásárhelyen, Kolozsváron nem vonultak át, mellettük mentek el. A hatalmas út alaposan igénybe vette a huszárokat, de azok nem panaszkodtak, rengeteg élménnyel tértek vissza Munkácsra. Innen rövidesen új állomáshelyre, Nagyváradra vezényelték az ezredet.

1941 nyarán újabb megpróbáltatásra került sor, mikor Németország megtámadta a Szovjetuniót. A négy huszárezredből álló lovashadosztályt mozgósították, tartalékosokkal feltöltöt-

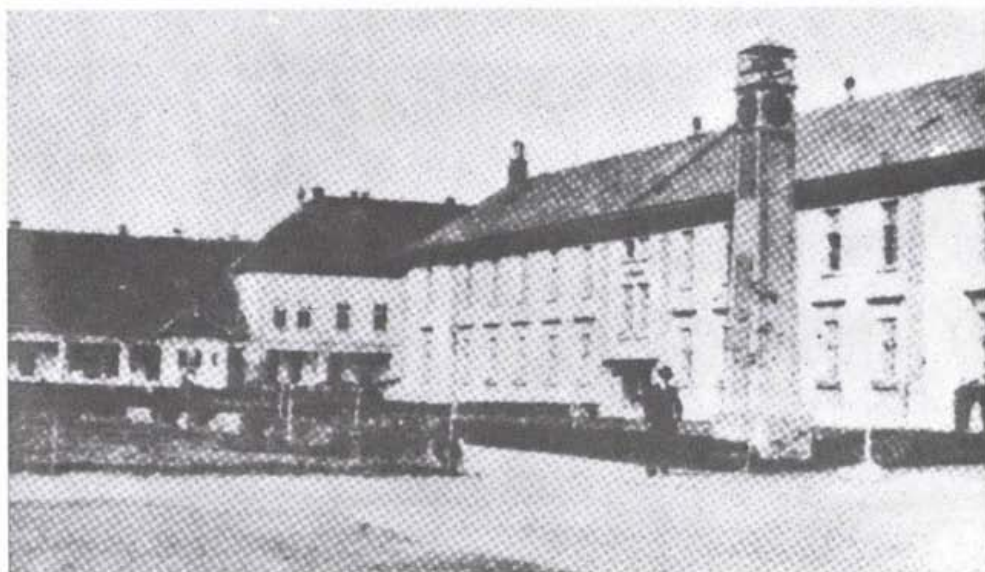
ték, s a gyorshadtest keretében a kerékpáros zászlóaljakkal és páncélos ezredekkel a frontra vezényelték. Itt a visszavonuló szovjet csapatok üldözésében hatékonyan vettek részt. Elsősorban akkor vetették be őket, mikor az esős napokon a csúszósság és a rossz utak miatt a gépjárművek és páncélosok csődöt mondtak. A lovasság nagy csatákban nem vett részt, de sikeresen megakadályozta, hogy az üldözött ellenség összeszedje erejét és megvesse lábát a stratégiailag fontos terepszakaszon. Az előretörés Dnyetropetroszkiig tartott. Itt kivonták őket az arcvonalból, s miután a lóállomány teljesen leromlott, az egész huszárságot vasúti szerelvényeken hazaszállították a gyorshadtest más alakulataival együtt.

A vonattal utaztatás nem volt egyszerű a lovasságnál. Már maga a ló felvezetése a marhagyonba is próbatételt jelentett. A vasúti kocsikban a lovakat a hozzájuk tartozó huszárokkal együtt helyezték el, így a gondozás, a törődés utazás közben sem szünetelt. Az etetést, itatást természetesen itt is a ló gazdája végezte, s neki kellett megnyugtatni a paripát, ha a vonatfütyt, zakatolást felingerelte az állatot.

A hazatérő huszárezred már nem tudott visszatérni a nagyváradi laktanyába, azt közben budapesti tűzerek kapták meg. Így a tartalékosokat leszerelve, a megfogyatkozott létszámú egységeket Berettyóújfaluban és Nagyszalontán állomásoztatták. Ez igazi gyöngyélet volt, hiszen a házaknál elhelyezett huszárokkal nem lehetett olyan feszes katonaéletet folytatni, mint a kaszárnyában. A falusi multságokban, bálokban, disznótorokban kedvelt vendégek voltak itt a huszárok. Ez az állapot nem is tartott sokáig, rövidesen visszakerültek Munkácsra, ahol két évet töltöttek békés körülmények között folytatva a bevonuló újoncok kiképzését.

Miután 1944 márciusában megtörtént Magyarország német megszállása, az új kormány egyre több magyar katonai alakulatot küldött ki a frontra és a mögöttes területekre. Wattay altábornagy, a kormányzó szárnysegédje, aki huszártiszt volt, ellenezte a honvéd lovasság bevetését, s ezzel maga Horthy Miklós is egyetértett, de az egyre erőteljesebb német követelésnek nem tudtak ellenállni.

1944 májusában a huszárhadosztályt a Pritjev mocsarakba és a Brianszky erdő területére szállították ki, ahol a partizánok elleni harc lett a fő feladatuk. Bár tisztjeik mindent elkövettek, hogy minél kevesebb veszteséggel járjon a német parancsok teljesítése, igyekeztek elkerülni a nagyobb partizánegységekkel való összecsapásokat, súlyos veszteségeket szenvedett a 3. számú Nádasdy Ferenc huszárezred is. Aki a dorongutakról letért, az beleveszett a mo-

A pápai huszárlaktanya udvara

csárba. Egy alkalommal a partizánok bekerítették az ezredet, csak a legnagyobb nehézségek árán tudtak a gyűrűből kitérni. Gyakori volt, hogy a csapategységek eltévedtek, vagy az élelmet és utánpótlást szállító trén maradt el az alakulattól. Közben nagy területet bejártak, egy alkalommal, 1944. augusztus 20-án Varsón is átvonultak.

A románok kilépése után a huszárezredek helyzete tarthatatlanná vált, vonattal Lengyelországon és a Vág völgyén keresztül Pozsony–Komárom–Pest érintésével kerültek haza a Nagyalföldre. Itt előbb Tiszaalpárnál kerültek arcvonalba, majd folyamatosan harcolva vonultak vissza Budapest felé. Egy részük, elsősorban a vonatoszlop, karácsony másnapján ért Pestre, így benne maradt az ostromgyűrűben. Pokoli helyzet alakult ki. Kávéházakban, üzletekben szállásoltak be a katonák, itt helyezték el a lovakat is, melyek az éhségtől a berendezést, zongorát rágták. Aki nem esett el a huszárok közül, az fogságba került, s akik ezt is túlélték, csak évek múlva jutottak haza.

A 3. huszárezred megmaradt részei a Dunántúlon harcoltak tovább elsősorban gyalogos alakulatként. Az ezredparancsnokságot, a visszamaradó különítményt és a gazdasági osztályt Szilsárkányba helyezték. A bécsi hadművelet megindulása után Ausztriába települt zárt egységként az ezred, itt érte őket a háború vége.

A következőkben Ausztria amerikai megszállás alá került részében volt a fegyverszünet megkötése után még néhány hónapig a 3. számú huszárezred mindkét osztályának a maradványa a parancsnoksággal együtt. A tisztek és tiszthelyettesek egy részének a családja is velük tartott. Az ezred konyhája megmaradt és működött, így komolyabban nem kellett nélkülözniük. Október első felében indultak haza szervezeten amerikai katonai kísérettel. A zóna határánál szovjet kíséretet kaptak. Így jutottak el Szentgotthárdra, ahol az 1945-ben létrehozott, úgynevezett demokratikus honvédség hivatalosan átvette őket. Végül Zalaegerszegre kerültek. Az egykori pápai huszárosztály tiszthelyettesei közül Bertalan Gyulát Pápára helyezték, ahol 1946-ban az I. hadosztály parancsnokságán, a Jókai utca 11. számú házában irodavezető lett. A többiek szétszóródtak, többségük a polgári életben helyezkedett el, megőrizve szívükben a pápai huszárosztályban és a második világháborúban átélt események emlékeit. Ez történt Kiss Károllyal is, aki két év után került haza szovjet hadifogságból, de most is jó egészségnek örvend.

Huszár János

Források: Bertalan Gyula a 2., majd a 3. honvéd huszárezred egykori tiszthelyettesének emlékező hangszalagon a szerző birtokában. – Juhász Kálmán, a 2., majd a 3. honvéd huszárezred egykori tiszthelyettesének szóbeli közlése. – Kiss Károly a 3. huszárezred egykori szakaszvezetője. Emlékező hangszalagon a szerző birtokában.

Cserkészek a bukovinai székelyeknél, 1934.

*A száz esztendeje született
Puskás Lajos emlékének*

Puskás Attila biológus, tanári tevékenységéért és egyetlen verséért 1957-ben, az 1956-os forradalom és szabadságharc eszméinek terjesztése miatt börtönviselt, az 1989-es romániai fordulat óta igen aktív tollforgató és közéleti ember. Édesapja – Puskás Lajos (1901–1982), 1927–1937 között Majláth püspök kinevezésével az erdélyi katolikus cserkészmozgalom vezetője, az iskolaszövet-

